

LITTERATUR

FRANSK POLITIK I MEMOARENS LJUS

Av fil. lic., jur. kand. BIRGER SWEDENBORG, Stockholm

Andra delen av Caillaux's memoarer¹, av allt att döma skriven omkring 1930, handlar främst om Marockokrisen 1911, »Panthersprånget till Agadir». Den kännetecknas av samma självsäkerhet som första delen: Caillaux är övertygad om sin egen förträfflighet och om att det fransk-tyska Marockoavtalet av 4 november 1911 lade grunden till en varaktig fransk-tysk försoning, som emellertid efter hans avgång som konseljpresident januari 1912 förfuskades av hans efterträdare. Detta kommer närmare att skildras i tredje delen. Den föreliggande omfattar åren 1909—1912 och behandlar i sina första kapitel Briands och Monis' konseljpresidenttid; i den sistnämndes kortlivade ministär våren 1911 innehade Caillaux finansministerportföljen.

Denna del av memoarerna har stort intresse främst därigenom, att Caillaux här framlägger sin syn på Briands personlighet och politik. Då Clemenceau avgick som konseljpresident juli 1909, stod valet av efterträdare mellan Briand och Caillaux. Valet föll på Briand, som sökte Caillaux's medverkan som finansminister. Denne uppställde dock som villkor härför, att han skulle få en maktställning motsvarande generalkontrollörens under l'ancien régime. Briand vägrade, och en brytning inträdde, som varade ända till 1925, då en fullständig försoning inträdde, främst emedan de intogo samma ståndpunkt i den stora frågan om krig och fred. Caillaux betonar, att en av orsakerna till att han och Briand icke förstodo varandra var olikheten i deras karriär: Briands hade varit politikerns, medan hans egen var ämbetsmannens. Det var icke lätt att få ett grepp om Briands egenartade personlighet. Då Caillaux 1901 första gången såg hans namn i tidningarna, frågade han dåvarande handelsministern Millerand, vem Briand var och fick då till svar: »C'est un révolutionnaire.» Trots de till synes vitt skilda ståndpunkter Briand under sin bana intog, förblev han enligt Caillaux's åsikt också alltjämt revolutionären; gemensamt för dem var »la foi en l'efficacité et en la nécessité accidentelle de procédés législatifs ou de gouvernement exceptionnels». Detta visade sig på ett eklatant sätt vid järnvägsstrejken 1910, då Briand, den forne generalstrejksaposteln, förklarade att han ej skulle tveka att tillgripa utomparlamentariska åtgärder, om ordningen ej på annat sätt kunde återställas.

Som ledmotiv för sin politik hade Briand kort efter sitt regerings-tillträde proklamerat »l'apaisement», innebärande en allmän med-

¹ Joseph Caillaux, Mes Mémoires II. Mes Audaces-Agadir ... 1909—1912. Första delen recenserades i Svensk Tidskrift av d:r Gunnar Löwegren i häfte 10, årg. 1942.

borgerlig samling och försoning mellan partierna. Liksom Caillaux var han övertygad om nödvändigheten att råda bot på de parlamentariska missbruken. Men medan Caillaux endast ville genomföra reformer inom det bestående systemets ram, ville Briand använda metoder, som gingo utanför denna och på samma gång främja sin egen fördel. Hans plan var att förena alla fransmän i ett enda stort parti med devisen »l'apaisement», att sätta sig själv i spetsen för detta och därmed för landet samt säkra denna maktställning genom en under hans egen kontroll stående pressdiktatur. Det var en politik, som i sanning kunde kallas revolutionär, emedan den om den lyckats skulle ha lett till en caesarism, utövad av en oligarki av tidningsredaktörer, som utsågo de efemära och nominella maktinnehavarna. Försöket misslyckades dock — lyckligtvis, säger Caillaux. Det var emellertid under Briands konseljpresidenttid, som Parispressens förtrustning begynte; Caillaux ger intressanta upplysningar om hur partitidningarna började undanträngas av de stora nyhetstidningarna.

Briands styrka låg enligt Caillaux i hans intuition, hans smidighet, hans oratoriska begåvning. Det är ett omdöme, som väl stämmer med Poincarés i *Le Lendemain d'Agadir*: »Il excellait dans la conciliation des contraires et dans l'art des adaptations successives. Il semblait avoir des organes sensoriels secrets pour flairer les occasions, pressentir les événements, sonder la pensée d'un interlocuteur et dégager l'opinion moyenne d'un auditoire.» Men Briands sinne för »la politique immédiate» hade sin fränsida. Caillaux jämför honom med en korttidsspekulant på börsen, som väl kan bedöma kursfluktuationerna på kort sikt, »le mouvement de la quinzaine», men icke utvecklingen på längre sikt. Men för att bekämpa den nationalistiska anda, som artificiellt uppammad och underhållen 1913—1914 svepte över Frankrike, krävdes det män som enligt Waldeck-Rousseaus råd ständigt hade framtiden i sikte, som erinrade sig Dantons stränga ord om allmänna opinionens förvillelser. Briand uppfyllde icke dessa krav, men Caillaux är övertygad om att han senare ångrade sina misstag och att detta animerade honom, då han fullföljde sin fredspolitik efter världskriget. Historien kommer att glömma hans felsteg och med tanke på denna hans fredspolitik räkna honom som en statsman.

Juni 1911 efterträdde Caillaux Monis som konseljpresident. Han fick nästan genast ta itu med Agadirkonflikten, men dessförinnan berör han en inrikespolitisk fråga, vars verkningar sträckte sig till de kommande årens utrikespolitik. Sedan någon tid hade Charles Benoist och Jaurès ivrigt agiterat för ett proportionellt valsystem efter belgiskt mönster. Jaurès betonade, att Frankrike hade för mycket »esprit de clientèle» och för liten »esprit de parti». Caillaux betvivlade proportionalismens förmåga att råda bot på detta förhållande och ansåg dess införande även innebära stora faror. Möjligheten att vart fjärde år omkasta parlamentsmajoriteten var en säkerhetsventil mot revolutionen. Stängdes den komme landet antingen att anpassa sig efter proportionalismen, varvid de vid valen i stort

sett oförändrade kamrarna bleve ett lätt byte för finansmännen och den av dem behärskade pressen, eller också komme folkmassorna att i brist på andra medel tillgripa våld. Detta erbjöd ett utmärkt tillfälle att tillgripa undertryckningsåtgärder. Högern hade allt att vinna på reformen. Jaurès åter väntade av reformen dels att den vid valen skulle stärka hans välorganiserade parti, dels bespara honom personligen den vart fjärde år återkommande kampen för sitt mandat. Han tolererade därför senare Poincarés regering, som av andra politiska skäl stödde valreformen, och säkrade hans val till president januari 1913. Två månader senare förkastade senaten den av kammaren voterade valreformen samtidigt som förslag framlades om 3-årig värnplikt. För sent upptäckte Jaurès, att han blivit duperad, och sökte i samverkan med Caillaux besvärja den hotande krigsfaran. Chauvinismens bläckfisk utsträckte emellertid redan överallt sina tentakler. En av dem grep Caillaux, som avlägsnades från makten, den andra bemäktigade sig och kvävde Jaurès. När Caillaux tänker på att en av orsakerna till dessa händelser och till den världskatastrof, som sedan följde, var den envishet, varmed en stor man som Jaurès, i detta fall misstagande sig, sökte främja en påstådd reform till fördel — ödets ironi! — för sina motståndare, erinrar han sig det gamla talesättet att den gudarna vilja förgöra slå de med blindhet.

Största delen av Caillaux's framställning ägnas, som förut nämnts, åt Agadirkonflikten. Den bygger väsentligen på hans 1919 utgivna bok »Agadir» men har på vissa punkter omarbetats med hänsyn till senare publicerade källor. Av dessa har Caillaux främst utnyttjat den tyske utrikesministern von Kiderlen-Wächters korrespondens med sin väninna M:me M. de J., som Clemenceau 1917 förvärvade för att där finna bevis mot Caillaux, och vilken korrespondens Caillaux 1928, då han började skriva sina memoarer, erhöll tillåtelse av Quai d'Orsay att begagna, samt Jæckhs 1926 i fransk översättning utkomna arbete »Kiderlen-Wächter intime». Särskilt det sistnämnda arbetet kastar nytt ljus över Kiderlens egenartade personlighet och politik.

Caillaux anser det nu stå utom allt tvivel, att upphovsmannen till kanonbåten »Panthers» avsändande till Agadir juli 1911 var Kiderlen, och att kejsaren och Bethman-Hollweg endast gävo sitt formella samtycke; tidigare hade han med stöd av framför allt amiral von Tirpitz' 1924 publicerade »Politische Dokumente» trott att »Panthersprånget till Agadir» var ett utslag av kejsarens impulsivitet. Det råder väl numera ingen tvekan om att Caillaux's senaste åsikt är den riktiga. Den närmaste orsaken till Kiderlens gest var den maj 1911 skedda franska ockupationen av Fez. Inför den juli 1911 hotande krigsfaran analyserar Caillaux Frankrikes läge. Tanken på krig överhuvud föreföll honom absurd med hänsyn till den utveckling, världen vid denna tid nått. Därjämte ansåg han, att Frankrike varken militärt eller diplomatiskt var vuxet ett krig mot Tyskland. Frankrikes försvar led främst av två brister: överkommandot var icke organiserat och tungt artilleri saknades. Den nyblivne generalissimus Michel hade visserligen många goda egenskaper men saknade auktoritet. Caillaux ville ersätta honom med Gallieni, krigs-

ministern Messimy med Joffre. Personligen kände Caillaux icke Joffre men väl Gallieni, vars insats som guvernör på Madagaskar han särskilt uppskattade. Missimys invändning, att Gallieni i egenskap av kolonialofficer sågs med misstro av fastlandsarmén, ansåg han icke bärkraftig, men däremot böjde han sig för det faktum, att Joffre var 58 år och Gallieni 62, varför den sistnämnde, då pensionsåldern var 65 år, endast kunnat inneha överbefälhavarposten 3 år. I ljuset av händelserna under världskriget frågar sig Caillaux, om han icke bort genomdriva utnämningen av Gallieni, den verkliga segraren vid Marne och den ende av världskrigets generaler, som i ett avgörande ögonblick visat en snilleblilt. Å andra sidan var Gallieni häftig, medan Joffre ägde stadga, lugn och kallblodighet, egenskaper, som han på ett eminent sätt visade 1914, då han lyckades med den svåra uppgiften att genomföra en stor armés reträtt. Vad beträffar bristen på tungt artilleri, vidtog Caillaux genast åtgärder för dess avhjälpande, men dessa kunde icke beräknas få någon effekt förrän tidigast om ett år.

Av Frankrikes allierade England och Ryssland väntade Caillaux ingen verksam hjälp. Han anför bevis för att det engelska amiralitetet icke ansåg ett obefäst Agadir i tyska händer som ett hot mot de engelska intressena, och även om Caillaux's fasta språk i London tillförsäkrade Frankrike Englands fulla diplomatiska stöd, räknade han icke med någon militär samverkan. Vad angår Ryssland var Caillaux visserligen övertygad om att det skulle uppfylla sina alliansförpliktelser, men den ryska armén var icke redo, vilket den franska generalstabschefen general Dubail rapporterade efter sin resa till Ryssland. Den ryske Parisambassadören Isvolski finner lika litet som den engelske ambassadören Bertie nåd för den typiske »lantjunkaren» Caillaux's ögon. Isvolski uppträdde som representant för den härskande kasten i ett stort självhärskardöme och betraktade nedlåtande de franska ministrarna, som måste ta hänsyn till allmänna opinionen och parlamentet.

Då Frankrike sålunda varken militärt eller diplomatiskt var moget för ett krig mot Tyskland, eftersträvade Caillaux en fredlig lösning, som garanterade Frankrike dess rättigheter. En sådan kom ju också till stånd genom traktaten 4 november 1911, som tillförsäkrade Frankrike överhögheten över Marocko mot att det avstod en del av franska Kongo till Tyskland. I Caillaux's redogörelse för dessa förhandlingar, delvis förda vid sidan av de reguljära diplomatiska kanalerna, fäster man sig vid den roll, som spelades av tyska ambassadrådet baron von der Lancken. Denne var enligt Caillaux Wilhelm II:s personlige representant, hans »grå eminens». Härom erhöll Caillaux vetskap under ett besök av sin barndomsvän hertig Elie Decazes. För att hålla Kiderlen utanför förhandlingarna förvanskade von der Lancken vid flera tillfällen sanningen, något som han senare erkände under ett samtal med Caillaux februari 1912. Vid flera tillfällen befunno sig förhandlingarna i ett kritiskt skede, särskilt i september, då Frankrike kategoriskt avvisade Tysklands krav på sydvästra Marocko. Kriget tycktes oundvikligt, men Caillaux mobiliserade den

internationella finanserna. På hans begäran drog Ryssland tillbaka sina finansiella tillgodohavanden i Berlin, samtidigt som de franska finansmän, vilka krediterat tyska banker, sade upp sina krediter. I Wien handlade Caillaux på samma sätt som i Petersburg. En finanskris utbröt i Tyskland, vilken övertygade Kiderlen om att det finansiellt ej var förberett för ett krig. Tyskland slog till reträtt. Förhandlingarna fortsattes för att resultera i avtalet 4 november 1911.

Detta avtal betecknas av Caillaux som en seger för Frankrike, varvid han hänvisar till det missnöje det framkallade i stora delar av Tyskland. Han citerar även den engelske premiärministern Asquiths budskap efter undertecknandet: »Tell to M. Caillaux that he comes back from Berlin like lord Beaconsfield bearing on his flag: Peace with Honour.» Det var Caillaux's förhoppning, att avtalet skulle bli inledningen till ett varaktigt samförstånd mellan Tyskland och Frankrike till hela Europas bästa. Redan i januari 1912 skulle emellertid Caillaux störtas. Den förnämsta orsaken härtill ser han i Clemenceaus avundsjuka; denne hade trott kriget oundvikligt, varvid han var övertygad om att åter komma till makten. Vid redogörelsen för de intriger, som föregingo hans fall, försvarar Caillaux sin åtgärd att vid förhandlingarna med Tyskland som en motvikt mot den av en kamarilla vid Quai d'Orsay behärskade utrikesministern de Selves ha anlitat krafter utanför regeringen. Som slutomdöme om sin regerings arbete uttalar han att den tryggat världsfreden, förvärvat Marocko åt Frankrike och förbättrat dess militära utrustning. Av stort intresse är hans redogörelse för Högsta krigsrådets sammanträde 9 januari 1912, 3 dagar innan regeringen avgick. Härvid diskuterades Frankrikes handlingssätt, om Tyskland vid ett krig skulle kränka Belgiens neutralitet. Det fastslogs enhälligt, att Frankrike icke skulle taga initiativet till en kränkning.

I slutkapitlet analyserar Caillaux den tyske utrikesministern von Kiderlen-Wächter. Han betecknar honom som en uppriktig fredsvän, som främst omfattade Bismarcks idé om nödvändigheten av ett gott förhållande mellan Tyskland och Ryssland samt icke ville engagera Tyskland i Österrikes Balkanpolitik. Den verkliga grunden till sin fredskärlek avslöjar Kiderlen i ett brev 12 oktober 1911 till M:me M. de J., där han visar sig som en utpräglad reaktionär. Han fruktade, att ett nytt krig skulle leda till att Tyskland ytterligare demokratiserades. Den allmänna värnplikten hade underminerat grundvalarna för de högre klassernas privilegier, som hittills vilat på det faktum, att dessa ensam ombesörjt landets försvar. Efter ett nytt krig, där folkets stora massa gjutit sitt blod för landets försvar, kunde den med rätt kräva ökade politiska rättigheter. Hur skall man då förklara Kiderlens uppträdande i Agadiraffären, där han så när störtat Tyskland i ett blodigt krig? Caillaux finner förklaringen i motsättningen mellan Kiderlens temperament och hans intellektualitet. Han kom underfund med Kiderlens temperament under ett sammanträffande på Hotel Therapia Palace i Konstantinopel 1908. Caillaux blev där vittne till ett uppträde mellan Kiderlen, som funge-

rade som tysk chargé d'affaires, och Förenta Staternas minister i Konstantinopel. Den senare ville enligt sin ras sedvänja ha ett fönster öppet, medan Kiderlen ville ha det stängt. Som motiv för sin begäran åberopade Kiderlen Tyska rikets storhet. På kvällen begärde han att få träffa Caillaux, och de hade då ett samtal i lugn och ro, varvid det visade sig, att deras åsikter om världsläget i stort sett överensstämde. Kiderlens uppträdande vid detta tillfälle ger enligt Caillaux nyckeln till hans uppträdande i Agadiraffären, där även Tysklands storhet fann en oväntad plats några timmar senare följd av fredliga överläggningar. Caillaux fäste dock icke något avseende vid denna episod i Konstantinopel, förrän en liknande »petit bout de fait» något senare inträffade i Franska Savoyen augusti 1911, dit Kiderlen rest i sällskap med en väninna. Mot bakgrunden av dessa två episoder, som visa att Kiderlen alltför mycket lät sig regeras av sitt temperament, framstår »Panthersprånget till Agadir» som ett utslag av hans impulsivitet. Men då Frankrike ej gav vika och finanskrisen i Tyskland visade, att det ej var finansiellt rustat för ett krig, märkte den intelligente Kiderlen, att han gått för långt och slog till reträtt. Caillaux beklagar Kiderlens bortgång i slutet av 1912. Om han varit utrikesminister vid tiden för Sarajevomordet 1914, är Caillaux övertygad om att han förhindrat de komplikationer, som ledde till den fatala katastrofen 1914. Det är en åsikt, som även furst Bülow omfattar i sina memoarer.

»Mes Audaces-Agadir ... 1909—1912», som även innehåller en del synnerligen pikanta episoder, bl. a. Caillaux's mellanhavande med konung Alfonso av Spanien, som här förbigåtts, har redan givit upphov till presspolemik. Briands anhängare ha sålunda anklagat Caillaux för att genom sin politik ha berett väg för världskriget 1914—1918. Härtill har Caillaux genmält, att detta hade europeiska och icke koloniala orsaker. Ett rättvist omdöme härom lär väl icke kunna fällas, förrän tredje delen av memoarerna utkommit. Denna har redan annonserats under titeln »Clairvoyance et force d'ame dans les épreuves (1912—1941)». Redan i den föreliggande andra delen säger emellertid Caillaux, att tredje delen kommer att visa, hur oväntad hjälp och exceptionella omständigheter läto krigets män triumfera över fredens. Det är med stort intresse man motser denna sista del av Caillaux's memoarer, som bl. a. kommer att kasta ljus över det dramatiska mordet på Figaros redaktör Calmette våren 1914 och Caillaux's syn på världskrigets utbrott.